

Székely László

II. János Pál pápa a Galilei-ügyről

Figyelem! Az alábbi szöveg a L'Harmattan kiadónál, Budapesten megjelenő „Kopernikusz fél évezred távlatában” című, Laki János és Székely László szerkesztésében kiadásra kerülő kötetben megjelenő tanulmány tördelés és korrektúra előtti változata.

A szöveget a szerzői jogi törvény védi! Kérjük a L'Harmattan kiadónál megjelenő végleges változat alapján, a szerző, a cím és az oldalszám pontos megadásával idézzen belőle vagy hivatkozzon rá.

A kötet elejénn már említettük, hogy 2014-ben volt 500 éves az a följegyzés, amely a ránk maradt dokumentumok közül elsőként utal Kopernikusz *Commentariolus* című művére. Ez évben – tehát 2016-ban – szintén jelentős évfordulóhoz érkeztünk: miközben a kopernikuszi elmélettel mint hipotézissel való foglalkozást az egyház nem tiltotta meg, az inkvizíció megbízásából éppen négy évszázaddal ezelőtt figyelmeztette Bellarmino bíboros Galileit hivatalosan arra, hogy nem hirdetheti fizikai valóságként a Föld mozgását.

Ezzel kapcsolatosan igen fontos, hogy a közkeletű elképzeléssel szemben 1615 decemberében nem az inkvizíció szólította Rómába Galileit, hanem – befolyásos római barátai tanácsának ellenére – önszántából utazott oda, hogy ott a római előkelőségeket és az egyházi vezetőket meggyőzze Kopernikusz igazáról. Ennek során pedig egyáltalában nem börtönben, hanem előkelő ismerőseinek palotáiban tartózkodott. Római tartózkodása, és élénk kopernikánus propagandája ugyanakkor minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy ügyének a korábbi följelentések nyomán kezdődött, de csak vontatottan haladó vizsgálata komolyra fordult. A bíborosok még így is viszonylag enyhe szankció, a tudós szóbeli figyelmeztetése mellett döntöttek, ítélet jellegű határozat nem született ellene.

Ami az ügy tárgybeli részét illeti, mint amiképpen többek között a jelen kötetből is kiderül, a neves itáliai fizikus idejében még nem voltak perdöntő fizikai bizonyítékok Kopernikusz elméletének igazsága mellett. S ezt maga Galilei is közvetetten elismerte, amikor egy olyan árapályelmélettel próbálta meg megvédeni Kopernikusz igazát, amely már akkor sem volt igazán meggyőző, a mai tudomány szempontjából pedig kifejezetten hamis.

Tekintettel a 400 éves évfordulóra, valamint II. János Pál elemzésének filozófiai vonatkozásaira, kötetünk függelékén közöljük a lengyel pápa Galileivel foglalkozó, 1992-ben elmondott beszédének magyar fordítását. E beszédben nem az az érdekes elsősorban,

hogy benne a pápa bocsánatot kér Galilei elítéléséért (ezt az egyház, ha nem is ily nyilvánvaló módon, de különböző közvetett formákban már korábban megtette), hanem az az árnyalt, a tudományfilozófia legújabb eredményeit is figyelembe vevő kifinomult elemzés, amivel tárgyához közelít. Ennek nyomán elemzése nem csupán a vallás és a szaktudományok viszonyára, hanem általában, a filozófia és a szaktudományok kapcsolatára is érvényes.

Ami Galileit illeti: a pápai beszéd megfordítja ügyének hagyományos megközelítését. Ezen utóbbi szerint ugyanis Galileinek igaza volt a természettudomány területén, de hibázott, amikor Kopernikusz védelmében teológiával és a Biblia értelmezésével kezdett el foglalkozni, hiszen e területen nem ő, hanem az egyházi teológusok voltak jártasak. II. János Pál – a legújabb tudománytörténeti és tudományfilozófiai kutatásokkal összhangban – viszont amellet érvel, hogy a természettudományban Galileivel szemben Bellarmino bíboros álláspontja volt helyes, amennyiben az utóbbi nem utasította eleve el Kopernikusz elméletét, hanem csak arra mutatott rá, hogy az akkor még csupán kellően nem bizonyított, vitatható hipotézis volt. Galileit ugyanakkor a korabeli teológusokkal szemben a pápa éppen teológiai nézeteiért méltatja, és követendő példaként állítja korunk teológusai elé. A beszéd szokványos olvasata, amely elsősorban az önkritikát látja – vagy éppen az önkritika kellő mélységét hiányolja – benne, nem figyelt még föl kellően e sajátosságra: arra, hogy benne II. János Pál mintegy inverzére fordítja a Galilei-ügy hagyományos megítélését.

Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a beszédben II. János Pál még csak jelzésszerűen sem tér ki arra, hogy ez ügyben – mint amiképpen Giordano Bruno esetében is – másodlagos, hogy kinek volt igaza és ki tévedett: az alapprobléma az erőszak alkalmazása, a vélemények, gondolatok erőszakos, hatalmi eszközökkel való tiltása, korlátozása. Persze anakronizmus volna négyszáz év távlatából számon kérni az akkori egyháztól a szólásszabadság mai eszméjét, és a pápa egy másik alkalommal egyébként is bocsánatot kért az inkvizíció valamennyi áldozatáért. Ezzel együtt ott, ahol magától értődő természetességgel hivatkozik a tudomány autonómiájára, hiányát érezzük annak, hogy egy rövid utalás erejéig sem érinti a Galilei-ügy e mélyebb dimenzióját. Ez persze semmit sem von le a beszéd értékéből, gazdag filozófiai tartalmából: abból, hogy benne a katolikus egyházfő egyidejűleg hangsúlyozza a részterületek tudományainak kulturális és erkölcsi kontextusát és filozófiai határait, valamint a tudomány szuverenitását és a kutatásnak az erkölcsi korlátokon belüli szabadságát.

Székely László